

Київські дискусії з питань енергетичної політики

Тематичний документ – 19 лютого 2016 року

“На шляху до функціонуючого конкурентоспроможного ринку електроенергії в Україні”

Розв’язання проблеми:

Ситуація навколо безпеки енергопостачання в Україні

Останні кілька десятиліть реформи в електроенергетичному секторі багатьох країн світу були позначені дерегулюванням і супроводжувалися створенням нових різноманітних типів ринків електроенергії та торгових механізмів. Основним мотивом дерегулювання ринку електроенергії було бажання створити ефективний процес торгівлі, що дозволило б діяти силам конкуренції, а також створити ринок з надійною системою безпеки. Також воно було покликане збалансувати інтереси споживачів і виробників завдяки використанню найменш витратних джерел електроенергії. В кінцевому рахунку реформа була покликана поступово знизити ціни на електроенергію (за умови, що перед тим вони досягнуть рівня окупності).

Як правило, структура конкурентного оптового ринку дотримується традиційної сегментації на три частини та розділяється на виробництво (генерацію), передачу та розподіл електроенергії, що посилює конкуренцію на ринку генерації.

Крім того, наявність конкурентного ринку електроенергії забезпечує централізовану основу і ефективне регулювання з метою досягнення економічного електропостачання. Деякі попередні умови є критично важливими, зокрема той факт, що конкурентний ринок передбачає **досить велику кількість конкурентів за відсутності будь-яких бар'єрів для входу або виходу з ринку.**

На конкурентних ринках електроенергії поточна робота системи електропостачання вимагає координації між ОСП і ОР, а також серед учасників ринку, щоб забезпечити безперервний баланс між попитом на електроенергію і її постачанням. Тому механізм балансування дозволяє учасникам ринку вживати заходи із балансування та коригувати процеси для підтримки балансу і надійності системи.

Балансуючий ринок є невід'ємною частиною загальних процесів торгівлі електроенергією. У той час як графік торгівлі електроенергією простягається від місяців до декількох років, перш ніж зможе відбутися фактична торгівля, відхилення від розрахунків може відбуватися в реальному часі. За умов балансуючого ринку покупці і продавці можуть подати заявки та пропозиції щодо своїх відхилень у двосторонніх контрактах.

В Україні діють або вводяться у дію окремі елементи забезпечення наявності конкурентного ринку електроенергії.

Наразі триває процес прийняття нового Закону про електроенергію (на заміну Закону № 663), який стане основою реформування ринку електроенергії з новою Моделлю електроенергетичного ринку відповідно до зобов'язань Третього енергетичного пакету/Енергетичного співтовариства. Нова модель ринку замінить ОРЕ, заснований в 2005 році.¹ НМР буде заснована на ринку двосторонніх контрактів, ринку на день вперед та інших ринках (заміна існуючого оптового ринку електроенергії, що працює з 2005 року).² Зараз це є більш стандартизованою новою моделлю ринку електроенергії, яку приймають більшість країн-членів ЄС, та яка передбачає:

- Регульований доступ третіх сторін – так незалежні постачальники і споживачі можуть разом укласти угоди, використовуючи основну транспортну мережу

¹ Оптовий ринок електроенергії (ОРЕ) є основною частиною ринку електроенергії в Україні (більше 90% електроенергії постачається через ОРЕ) і єдиною інституційною організованою структурою ринку електроенергії у країні. Відповідно до Закону України «Про електроенергетику», електростанції змушені продавати вироблену електроенергію виключно на ОРЕ. Крім того, Закон дозволяє певним групам електростанцій продавати електроенергію, оминаючи ОРЕ. ОРЕ організований на основі моделі «єдиного покупця». ОРЕ був створений у якості договірної асоціації професійних учасників ринку - власників ліцензій НКРЕ на виробництво, розподіл і постачання електроенергії. Всі учасники ОРЕ повинні підписати Угоду учасників оптового ринку електроенергії (УУОРЕ) і виконувати її умови і вимоги, правила ОРЕ та інші Додатки УУОРЕ. Комерційні відносини на ОРЕ регулюються двосторонніми контрактами між членами ОРЕ та державним підприємством «Енергоринок». Існуючий УУОРЕ не має сегментів прямих двосторонніх контрактів зі споживачами, балансування ринку та ринку допоміжних послуг. Наразі в рамках ОРЕ функціонує тільки погодинний спотовий ринок електроенергії «на добу вперед». Його конкурентний сегмент функціонує за принципом однобічного аукціону з великими ТЕС, які управляються виходячи з пропозицій ціни і потужності, поданих до ДП «Енергоринок». Всі інші електростанції постачають електроенергію на пріоритетній основі (з урахуванням обмежень системи, встановлених ОСП) і продають електроенергію ДП «Енергоринок» за фіксованими тарифами «витрати плюс», що затверджені Національною комісією, яка здійснює державне регулювання у сфері електроенергетики (НКРЕКП).

² 5 листопада 2015 року Секретаріат Енергетичного співтовариства спільно з ЄС направив лист до прем'єр-міністра із закликом оперативного ухвалити новий Закон «Про електроенергію», оскільки цей закон має вирішальне значення для реалізації зобов'язання України у рамках Договору про Енергетичне співтовариство щодо прийняття закону, який відповідає Третьому енергетичному пакету, до 1 січня 2015 року.

- Розділений сектор, в якому виробництво, передача та розподіл виконуються окремими підприємствами або компаніями
- Можливості для будівництва нових генеруючих потужностей
- Незалежний ОСП і оператор ринку
- Незалежні ОСР (за наявності порогів розміру)
- Відкритий ринок споживачів/роздрібний ринок (у тому числі компаній і домогосподарств)
- Незалежний національний регулюючий орган (незалежний від уряду та промисловості)

Цей підхід також включає обов'язкові дії, пов'язані з правилами ринку, мережевими кодексами і проектами вторинного законодавства/регламентами, які включатимуть правила і процедури, що регулюватимуть нову модель ринку. Правила ринку (на основі структури ринку) створять процедури для оптової купівлі та продажу електроенергії з тим підґрунтям, що оскільки існує набагато більше різноманітних пов'язаних ризиків - у зв'язку з характером попиту/споживання електроенергії і неможливістю її зберігати - також повинно існувати набагато більше можливостей або інструментів для мінімізації ризику у розпорядженні організацій. Це, по суті, є обґрунтуванням для появи різних «ринків» - довгострокових договорів, на день попереду, спотових, балансуючих, допоміжних послуг, форвардних і ф'ючерсних, що, за виконання певних умов, дозволять скоротити ризики. Кінцевим результатом стане більш ефективний і менш дорогий комплекс операцій, які - разом з іншими факторами - дозволить знизити ціни для кінцевих споживачів.

Створення конкурентного оптового ринку електроенергії

Однак ключовим моментом для України є питання, чи сприятиме структура ринку виробництва електроенергії конкуренції між генеруючими організаціями. Це є важливим, оскільки значна частина економії досягається у секторі генерації (у порівнянні з передачею або розподілом електроенергії, - як правило, це природні монополії і регульовані підприємства).

В українській енергетиці переважають теплові електростанції, ядерна енергетика та гідрогенерація. Як правило, (але не завжди), ядерна енергетика виступає базисною потужністю, а гідрогенерація може забезпечити пікові потужності (та інші послуги), в той час як теплові електростанції можуть працювати як базисні та напівпікові станції з деякими піковими послугами, залежно від теплової технології. **Оскільки право власності у секторі генерації являє собою суміш державної і приватної власності і включає обмежену кількість гравців, це потенційно буде обмежувати конкуренцію, через що ринок не буде працювати ефективно, навіть після введення в дію Нового ринку електроенергії з липня 2017 року.**

Існує цілий ряд можливих рішень, що не виключають одне одного, які можна розглянути з метою зменшення ймовірності мінімальної конкуренції. Вони можуть включати в себе:

- Підтримка будівництва нових генеруючих потужностей (незалежних електростанцій), хоча це потребуватиме певного часу;
- Збільшення можливостей для торгівлі електроенергією через міжсистемні сполучення (збільшення транскордонної торгівлі – на це також знадобиться час);
- Приватизація існуючих державних генеруючих активів/електростанцій і продаж їх власникам, які наразі не володіють генеруючими електростанціями або розподільними підприємствами у цьому секторі;
- Заохочення або зобов'язання на законодавчому рівні приватних власників передати деякі свої генеруючі станції іншим власникам (продаж активів);
- Дозволити аукціони віртуальних електростанцій (ВЕС), де зацікавлені сторонні користувачі купуватимуть потужність різних електростанцій, а комерційне управління потужністю здійснюватиметься третьою стороною протягом певного періоду часу (наприклад, 3 - 5 років);
- Заохочення більших стимулів для довгострокових контрактів за рахунок ринкових правил. Це дозволяє власникам закріпити свої доходи у майбутньому, беручи довгостроковий форвардний контракт. Це знижує стимули для підвищення ринкових або спотових цін, що дозволяє структура неконкурентного ринку. Тим не менш, це рішення буде дієвим, тільки якщо ціни форвардних контрактів не залежатимуть від спотової ціни;
- Обмеження граничних значень цінових заявок генеруючих електростанцій, які подаються власниками групи електростанцій.

Зазвичай, регулятор є установою, яка має право контролювати ринок і рекомендувати або встановлювати межі (або граничні значення) для цінових заявок. Важливу роль у моніторингу та можливому забезпеченні дотримання конкурентоспроможності на ринку відіграватиме також Антимонопольний комітет.

Важливий аспект реформи українського ринку електроенергії, звичайно, носить фінансовий характер: яким чином можливо збільшити ліквідність на ринку, і як швидко це подіє? Що буде з існуючими боргами у поточному ринку? Яким чином фінансуватиметься підтримка відновлюваних джерел енергії і ТЕЦ? Яким чином фінансуватиметься необхідна підтримка вразливих споживачів, і скільки це коштуватиме?

На основі вищесказаного ми формуємо свої запитання, які дадуть напрямок обговоренню:

- 1. Які умови, з точки зору структури ринку, повинні існувати, щоб розробити працездатну модель ринку, результатом якої стане конкурентний оптовий ринок електроенергії? Які вигоди і проблеми, пов'язані з новою моделлю ринку електроенергії, можна очікувати?**
- 2. Які правові, політичні, нормативні та інші заходи слід вжити уряду у наступні півтора роки, щоб максимально збільшити шанси на успішний перехід електроенергетичної галузі до нової моделі ринку? Як швидко це може відбутися?**
- 3. Якою має бути у майбутньому структура виробництва електроенергії? Яку роль матимуть відновлювальні джерела енергії? Яку роль відіграватимуть у майбутньому теплові електростанції? Якою мірою і яким чином реформи електроенергетичного сектору, що тривають і зараз, принеситимуть користь українським та іноземним споживачам? Якою буде динаміка цін? Яким чином фінансуватиметься підтримка вразливих споживачів?**